

ДЕТКИМЧЕ

«Тыва тудат материалдары» каттыжылдыгынын
Элегес-Аксында дууладал ажил-агый кооператив
улам быктыла кел чыдар.

Ол дугайын эрткен - 1991
жылдын тундурлары бадит-
кан турар: дууладал ажил-
агый кооперативде (директору
Г. В. Толкачев) амгы уеде 240
хаан, 60 инек, 70 аяк кой бол-
гон гектар тарыга шолу
бар. Он май эрткен чы-
лым 10 квартиралык тур-
талга бажыларын бүрүн
туткан, ажилгала кырген.

рааянар бүдүреринин планын
141 хуу күтүстөн — 331,9
мил рубльдин продукциясын
бүдүргөн. Планааны — 235
рубль турган. Телевизия
ачы-дуза чедиреринин даал-
газы база чедиреринин кү-
түстөнүгө. Дууладал ажил-
агый бо чылым ээтти, сүт-
ту болган ногааларын бүдү-
рерин улам көздөдү. Эле-
гес-Аксынын туубучула-
рында улуг дөтөмчө көргү-
зерин шийтирээ.

Чонга чугула керек ба-

ДОТ КЕРЭЭ ЁЗУГААР

Мурнууда чыдарда Тывааның хереклекчилер
эвилелиниң автотранспортчулары республиканың
районнарныче барыларын болтуру салды баа-
заларынык курлавырларынла сөгүш оларын
удуртукчуларынык күзелден хамаарып турган.

АТК-нын коллективни
рынок харылааларынын ве-
гелдеринин дугуштур болу-
ну ажилын өзе организас-
таары шийтирээ. Ол тундур
чылаан олеалар, монора-
нык чөчөчөлөр, киторна-
нык хереклекчилер ишти-
лелдеринин боттур чагыла-
рында үндөлтөн керээлер-
ни ёзугаар барыларын
сөгүш өгөлтөн.

Эрткен чылда республи-
каның хереклекчилер ишти-
лелиниң автотранспортчу-
лары сөгүштуре планын че-
дир күтүстөн. Ол тундур
барылар чорудар улестур
бүдүрүлгелерин болгаш
төп баазалардан улуг ка-
марылгалык болган. Бүдү-
рүлгелер арасынын хары-
лаалары үстүп басыралары-
нык чылдарынык салдары
мындагылар.

МУРМУДА ДОСААФ-ТЫН ОРУНГА, АМгы уеде
Камгалал спорттиктик чээ организациянык (КСТО)
туртуксан.

Бо чээ организациянык
Кызыл Чөөсетиг Күштө-
канын 74 чыл онга турас-
канын адгылар маргы-
лазын эрттирген. Алаа рел-
публика найысмынык
коллективтеринде 50 ко-
манда киришкен.

Кызыл автотурк тех-
никумунык командалык 300
саннык орунга, 279 санны
аткаш, бирги чери, а Кы-
зыл чыгыш-элкери тө-
вүнүк адгылары алаа

беш-ше сан четпей баргаш,
ийги черин элээ, Ынчан-
гаш техникумуны С. Ко-
ловский, Д. Крышин, Н.
Боксов составтык коман-
дазы коорай чемпиону атты
чедип алган.
Хууда бирги чер дээш
150 адгылы маргышан.
Оок тундурла автотурк
техникумуны Д. Крышин
100-түн орунга, 98 санны
аткаш, тиклекчи болуп кел-
ген. Бо маргылаа үелде 57
киски разряд нормаларын
күтүстөн.

Республиканың нитилел-политиктик солуну

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
эилээ

ШЫН

№ 34 (14758)

1992 чылдың февраль 20, четверг

Чагыдар өртө 10 коп. Садыр өртө 50 коп.

Үнген чүүлге хамаарыштыр
ХАЛАЖЫРЫН ЧҮГЕ
БОДУ ДИЛЕВЭЭНИЛ?

А ЖЫЛ - И Ш Ч И
ЧОРУУВУС - Б И Л Е

Республиканың болгаш районнарнык совет база ажил-агый удуртукчуларынык
селектор хуралындан).

Өртөктер канчаар-даа аажок өзүп турар рынок
харылааларынык эге чыдаында кичилерин, эң
мынгы социал камгалалы шоолу-ла маадыла-
тыкмаан хамааттарынык социал камгалалын бар-ла
бугу аргалар-биле ач чорудар ужуруг бис деп, се-
литор хуралды ажилдиг тура, республиканык Ми-
нистрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ш. Д. Ооржак де-
дгелээ.

Селектор хуралга ре-
спубликаның министрстволары-
нын, ведомстволарынык
удуртукчулары, элээн каш
районнарнык куускомнарны-
нык даргалары чурттаачы
чонун социал камгалалын
ач чорудар талазы-биле кы-
лыш турар ажилдарын, чер-
челерде тургустуул кел-
ген байдалдын дугайында
дыңдадыгларын кылганнар.

Чурттаачы чонун аш-
чөм-биле хандырылганын тө-
гүмчүдүр талазы-биле өрт-
кен тылым октябрь айда
республиканык совет болгаш
ажыл-агый активниг хүлөп
алган хемчеглерде көрдү-
ген. Садыг министрство-
зунга дааскан ажилдар ба-
дыш шийтуу күтүстиптел
деп, республиканың садыг
министри П. Н. Ходырев
чугаалаан. Бо хүнерге че-
дир чүгө аш-чөм айма-
нык курлавыры өртөк-биле
амыр болза, 46 миллион
рубль хемчээлдиг. Ол дээр-
ге чаа өртөктер-биле ындыг.

Бир авес аш-чөмниң
чамдык хөвирлериниң кур-
лавырын адыр болза, бай-
дал ындыг. Садыг мини-
стерствозунуң баазаларында
700 тонна чигир, норма ёзу-
гаар садыр болза, 3 айнык
курлавыры; 270 тонна ма-
карон, 2 айнык курлавыры;
кондитер кымылларынык ай-
маа 618 тонна, 3 айнык кур-
лавыры бар.

Аш-чөм-биле хандырыл-
га 1992 чылда эрткен чыл-
дын каттыжылдыгынын
дыңдадыгларын багай
авес боор дээринең иле-
лини министр наредия, оок
курлавырын тургузар дээш
күжеништинин ажил чоруп
турарын бүдүрөткен.

Республиканың хереклек-
чилер нитилелиниң баштаар
чериниң даргазы Х. Д.
Монгуш калган чурттаачы
чонун социал камгалалы-
нык айтырларын ший-
тирээр ааж элээн ажил-
дарын кылдып чурттаган.

РСФСР-нын калдык кам-
галал ажилдарынык
профивилелиниң Тыва рес-
публика комитетиниң дарга-
зы Е. В. Черносирков, даа-
рында фабрикасында
профивилел комитетиниң
даргазы Т. Ф. Алексеева,
профивилел спорт

ажага хлөб өртө улам ар-
таар, харындаа хөстөгү өр-
төк-биле хлөбти садыг өгө-
лөри чадавас деп, бодалын
өл илереткен. Республикага
хлөб кыдыларынык өртөк
чигилдериниң аргазы элээн
бүдүрүлгелериниң кезин
дадыларын чамдык кезин
күрүнеңи аш-чөм хөвир-
лениң күсүл-биле дуглаары
деп, ол чугаалаан.

Кызыл хооруксукомунуң
оралачы даргазы В. П. Ур-
ванцев социал камгалалы-
нык ооза кызыл кыдылар
уужурдуг 1360 киски хоорай-
да бар деп чугаалаан. Со-
циал камгалалы шоолу-ла
маадылал чок кичилер
аш-чөм садып алып тускай
магазинни амыдырынык чу-
гулазын, бо талазы-биле
ажыл чоруулду турарын чу-
гаалаан. Даргазын чугаа-
лык адырда, школачылар-
нык болгаш студенттериниң
кеменилге черлеринде аш-
чөм өртөн доктааткан өр-
төктер болдулар, оларнык
автотуска чорутулу эр-
төн амгы дөкөмнинең өр-
төн Сүт болгаш хлөб өр-
төн сула салыккан, өртөк
улагатканына чарыкталарын
дуглаар акша-хөргөңүн
чурттаачы чонун бодунга
берзе өкн.

Районнарда байдал кан-
дымы? Райкүсөөмнарнык
дыңдадыгларын ёзугаар
алдыр, хемчегер алдынып
турар. Элээн хей совхозтар
боттарынык курлавырлар
алган таразын дадал кыл-
дыр тыртыкан, ажилчына-
ра хире-шаа-биле үлөй са-
дып турар. Чамдык совхоз-
тарда арбай, тараа аймаан
өг-бүлө салынга доктааткан
чигек баугаар үлөп берген.
Кискиер дадал, тарааны
боттары болган чип турар
апарган. Арат болгаш та-
далачы ажилдар ботта-
рынык бүдүргөн продукция-
зын садып, дужаал болур
магазинерин амыдырын
Кызыл, Току районнарда
ажылдар. Бүдүрүлгелерин
база ажилдыг элээн. Чы-
жээлдээр, Шаган-Арылда
сүт заводу магазин ажи-

байдал берге-даа болза,
аш-чөм аймаан бүдүрер та-
лазы-биле хемчегерин ап
турар. Чыжээлдээр, совхоз-
тарын ажилгалай турган
шөлдериң алаа калтөбө,
тараа тарып күзөлдиг ор-
ганизациялар, хамааттылар-
га тускайлап берип элээн.
Организациялар, бүдүрүл-
гелер боттары продукция
бүдүрер дээш тараа, карто-
фель урезини курлавырлар
ап турар. Бо дээрге кичи-
лерин бергелерге торла-
зынык бир демдө-дэр.

Селектор хуралга түнел
сөстү чугаалап тура, Ш. Д.
Ооржак өртөктер өзүп ту-
рар, бүдүрүлгениң деңгели
күдүлөө үдө ажил кылдып
шыдыр киски бүрүгү исе-
чирин, келер хөвир болу-
ажылдап алып уужурун ол
демдгелээ. Пенсиярлар,
аарып кичилер, шолотчылар,
студентер дээш мынкан со-
циал камгалалы өржөкчү чу-
гула кичилерге дууладал
алаар бис деп, Ш. Д. Оор-
жак чугаалаан. Уе берге-
дир, ону ажил-иштиң чоруу-
вус-биле шыдазын өртөр
алаар бис дээн бодал-биле
түнел сөзүн ол дооскан.

Шангыр-оол СУВАН,
(«Шынык» корр.).

ДУГУРЖУЛГАНЫН КУУСЕЛДЕЗИ

Профивилелдериниң Тыва республика чөвүлели-
ниң ээлчеглик дөртүк пленуму болуп эрткен.

1991-1992 чылдарда ажил-
чы чонун экономиканык
болгаш социал камгалалы-
нык кол уламышчыларын
нык талазы-биле Тыва рес-
публиканың Министрлер
Чөвүлелиниң Тыва профивилел
чөвүлелиниң арасында ду-
гурулганын күтүстөнүш
турарынык болгаш орта-
мелдер кириер дугайында
айтырыны алаа чугаала-
шкан. Ол талазы-биле иле-
келдерин Тыва Республиканың
Министрлер Чөвүлелиниң
Даргазынын оралачыны
В. В. Содунам, профивилел-
дериниң Тыва рес-
публика чөвүлелиниң даргазы
оралачыны Г. И. На-
сирен кылган. Илекчилериниң
кайымында ийи тала-
зын дуугурулганын кү-
седир талазы-биле өзөш

нитилелиниң даргазы В. С.
Биче-оол, Чонун амыдырал
хандырылганың деис-
кээр-бүдүрүлгө каттыжылды-
гынын чигини директору
С. К. Бунайды, Тыва рес-
публиканың салгыны, нити-
лелиниң чөвүлелиниң бол-
гаш хереклекчилер коопе-
ративиниң ажилдарынык
профивилел рескомунуң
даргазынын оралачыны
Е. Г. Гончаренко, Тыва-
нык профивилелдериниң курор-
тур харылаал турар на-
чалыгы А. А. Саян, Тыва
Республиканың культура
министри Ч. Ч. Д. Ондар,
«Хлөбүлөстүр» каттыжыл-
дынын чигини директору
нуң оралачыны Ч. И. До-
срян, Аш-Довурак автобу-
рулгениниң чөвүлелини
А. С. Чымыла болгаш эсе-
лээр-ла пленумга санал
бергенер.

деңгелери М. М. Монгуш,
К. М. Сат олар 1991 чылда
социал камгалал фондуу-
нум болгаш профивилел
бюджетиниң күүселелиниң
дугайында болгаш 1992
чылда кол уламышчына-
рынык дугайында илекчи-
лериң алаа кылган. Чуга-
лашкан айтырлар талазы-
биле доктаалдарын пленум-
дан хуула алган.

Тыва Республиканың
Президентиңе кандидаттыг
бирозы республиканың
Министрлер Чөвүлелиниң
Даргазы Ш. Д. Ооржактын
бүдүрүлгенин кызыл А. Б.
Бактоев кандидаттың доктү
намдары-биле пленумду
киришчилерин таныштыр-
ган, сонгудалар күнүнде
чонун төлөтпө камгалалы
дөш багыламышчыларын
олар бээр дээринең быжыг
бүдүрелди илереткен.

Профивилелдериниң рес-
публицаның кылдыгтар эрге-

Маддыр-оол КАЛЧАН.

Россия Федерациясынын улус
депутаттарынын алдыгы Съездин
чынылдар дугайында
РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫН ДЭЭДИ
СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Россия Федерациясынын
Дээди Советиниң докта-
дыры болза:
1. Россия Федерациясынын
улус депутаттарынын алды-
гы Съездин 1992 чылдың
апрель 6-да Москва хоорай-
га чыктылар.
2. Улус депутаттарынын
Съездинин хун чуруму-
на даразында айтырларын
ны кириерин саналар:
1. Россия Федерациясы-
нын улус депутаттарынын
бешки (элчег чон) Съезди-
ниниң сонда сонгукан Рос-
сия Федерациясынын улус
депутаттарынын бүрүн өр-
гелериниң хүлөп көөр дуга-
ында.
2. Россия Федерация-
лында экономикни рефор-
малык чоруп турарынык ду-
гайында.
3. Россия Федерация-
нык Конституциянык ду-
гайында.
4. Сонгу чүк деискээрле-
риниң болгаш алаа деисеш-

Россия Федерациясынын Дээди Советиниң Лавтаны
Р. И. ХАСБУЛАТОВ,
Москва, Россиянык Советтер бажыны,
1992 чылдың февраль 14.

РИТА-СЧТА-НЫН
медээлеринден

КОЖАЛАРЫВЫСТА.

АБАКАН (РИТА-СЧТА-нын корр. Василий Давиденко),
ХАКАС РЕСПУБЛИКАНЫН КУРУЕ СИМВОЛДА-
РЫНЫН БАШТАНГЫ ХЕВИРЛЕРИН ЧУРУКЧУЛАР
БОЛГАШ ХӨГЖУМЧУЛАР КЫЛГАН. Олар дээрге
республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң чар-
лааны аажок конкурска илереткен, сүлде болгаш тур-
төлөвилелдер-дир. Марттын ийги чартымында оларын
бадылар.

ХАКАС РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН
ДАРГАЗЫ ВЛАДИМИР ШТЫГАЗЫН БӨДУНУН ХА-
ЛАЖЫ БОДАП ТУРАРЫНЫ ДУГАЙЫН ЧАРЛААН.
Ону ол Хакас Республиканың куруе суверенитетинин
дугайында декларация төлөвилели саналдап кирирге,
депутаттар хүлөп көрбөй баарга ынанган.
Депутаттарын хей кезин республиканың чүгө куру-
не-өргө-хоолуу статусуну дугайында декларация-биле
мынгаарлаары дээш турган. Маргылдамы ол
айтырларын ийги сессияга чугаалап көөрүн ший-
тирээ. Ынчан айтыры деваар артар болза, халакыла
дугайын база көөр.

МАРТ 17-ДЕ УЖУДУП УНЕР

Москва. (РИТА-СЧТА-нын корр. Рена Кузнецова)
ГЕРМАНИЯНЫН ХАМААТЫЗЫ КИРИЛГЕДИН
КАТТЫШКАН ЭКИПАЖТЫН КОСМОСЧЕ УЖУДУП
УНЕР ХУСААЗЫН МАРТ 17-ДЕ КЫЛДЫР ДОК-
ТААТКАН. Ол дугайын СЧТА-нын корреспондентинге
Москва чогууна Космонавтылар белектөр төптүк и-
чалыгының оралачымы Евгений Дятлов дыңаткан.
Массалык информация агенттеринде космоа ажилдап
турар экипажтын кадымын байдалына хамаарыштыр,
а ол мынкан оларын Черже эеп кээринде бергелешки-
нер дугайында аны-бүрү дамчыр өтүлдерин хоозун
бооп турарын ол айткан.

«Бүгү чүе төлөвилеттинген план баугаар чоруп турар.
Ам дээринең бисте бергелешкинер чок. Бо неделяда
ийи экипаж — мол база солуку экипажтар — үзүп
унер мурунуку комплекстиң белек-
келдерине кириптер — деп, генерал
Е. Дятлов чугаалаан — Ындыг болгонда, нити күрүнеде,
космонавтында база тургустунган бергелешкинер
турганок, Байконуран бо чылдын баштагы чеге
ужудушкуну болур. Ону коммерция үнделиниң бот-
тадылар».

Бирги экипажта — космонавтылар Александр Витто-
ренко, Александр Калери, а ол мынкан Германиянык
төлөк, космонавт-инженер Клеус-Дитрих Фалле,
төлөк — Анатолий Соловьев. Сергей Авлеев база
Германиянык хамаатыз Эвальд Райнхольд олар кирип,
Орбитада «Мир» комплексти Александр Волков
биле Сергей Крикалев ажилгалашкан. Экипажтын ко-
мандири эрткен чылдын октябрь 2-ле ужулуп үнгөн,
боткинженер Сергей Райнхольд орбитада 9 ай ажилде
турар. Кайымында калканын байдалы амгы учу-
душкуну программанын чедиреринин күүселдиң көөрү
турарлар.

ЧУНАР-БАЖЫНГА ХАЛАС КИРЕ

САМАРА (РИТА-СЧТА-нын корр.) ХОРАНЫН
КЫРГАННАРЫНГА ХУН БУРУДЕ ИНИ ШАКТЫ
ТУСКАЙЛАП БЕРГЕН. Хоорай төүндө № 2 чунар-
бажына хүнүнүн 13 шактан 15 шакка чедир пенсионер-
лер болгаш инвалидлар халас чунар.
Чунар-бажына хүнүп алыртыг өртөк-үлениң өскөн-
биле өзөш аш-чөм хөвириниң хей-хей кичилерин чунар-
бажынаар аргазы бергелдэн. Мындай байдалдарда хоорай-
нык өргө-кагырларга база бир бууныг чүгүлү
кылган ол.
Чунар-бажынаар дээш кырганнар ишаар кирерде кан-
дыг-даа документ көргүсөс кылды кааны база таварып
чалыг.

АНТАРКТИДАДА СТАНЦИЯ

НЬЮ-ИОРК (РИТА-СЧТА-нын корр. Михаил Колесниченко). АМЕРИКА
БОЛГАШ РОССИЯ ЭР-
ТЕМДЕНЕРНИН БӨ-
ЛУУ АНТАРКТИДАДА
КАДЫ ШИНЧУЛДЕР
ЧУРУДАР БАШТАИЫ
СТАНЦИЯНЫ ТУРГУЗУП
ТУРАР. Ол бчы диния
Барыш талазында Уздел-
даланың ортузда салдап
турар улуг дош кырында
турар. Ол дугайын станция
төлөвилелиниң удуртукчу-
лары Нью-Йоркта Колумб уу-
нүс-биле шыдазын өртөр
бергенде онын шинчи-
лериң өртөмдөн Арнольд

Гордон дыңаткан.
Станциянык лаборатория-
зы агаар дөгеминиң дош-
тун база океанык бот-
тарыга салдарын, ол ми-
нкан мында болуп турар ми-
нкан өскерилелериниң бөө-
бурестик агаар-бодуучуна
салдарын өөренип, сайгарып
көөр. Амгы уеде ила аме-
рикалааның ортузда салдап
турар улуг дош кырында
рынга хереклээр 90 төвө
тыгир чүктөрүн чедире бер-
ген. Майтын лагерини түр-
гүрөткөндө онын шинчи-
лериң өртөмдөн Арнольд

Чили ужудукчулар
ЛЭОН. Ону ол Сантьягода
челе берген Россиянык эр-
төн шинчилелериниң кир-
тур телинтериңе база чу-
рашканынык сонда чуга-
лаан.
Чили - биле Россиянык
арзында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-
ларында ийги ужудукчу-

ИНЖЕНЕР

ЧУРУКТА: Тывааның Статистика эргелелинде
лекторунуң саналга машиналарынык тарлазы-биле
кол инженер Валерий Анатольевич Берковец элек-
трон хунаа техниказынык канчаар ажилда-
арын чыгарып турары.

Онлар ОХЕМЧИКТИНГ ФОТОЗУ.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

ХАЛАСКА БЭЭР

Тыва Республиканың Агроулеттур эвилелиниң удуртулгазы бо чылдың февраль 1-де он дөрт дугаарлы дужала үндүргөн.

Республиканың совхозтарында хой болгаш өшкү ажылыкта чаш мал хуудаш алырын кампаанын организастыг эртирер талазы-биле немесде хемчеглер дугайында айтылган. Эрткен чылын республиканың районнарында хой болгаш өшкү ажылыг хөгжүдөрүнө улуг четпестер бар болгаш Тыва Агроулеттур эвилели демдегелен. 1990 чыл-биле демдегелер, хой саны 107,2 муң башка кызырылган болуп турар. Хойнуң болгаш өшкүгүнү өлүп хорраар чоруу оон мурунудагы чылга денээрге, 49,5 муң баш өскөн. Хой саны Улуг-Хем, Танды, Эрзин, Тес-Хем, Кызыл, Току районнарында, а «Шуу Тес-Хем, Бай-Тайга районнарында» совхозтарында хой кызырылган.

Республиканың совхозтарында чус баш шээр малданна 36 анай, хураганы камгалап алган. А Току, Кызыл, Бай-Тайга, Барыш-Хемчин районнарында совхозтарында ол күрүзү оон-даа куду болган. Мал ажылыгы бо адырынның ооңу хөгжүдөлүшүн коз чыдаганына — зооветеринария ажылыны куду деңгээлде, деңгээлдеги технологияны чок болуп турары, мал башы өстүрер таразы-биле ажылыг организастарында четпестерин берип, малчыларын күш-ажылы өскү организастарында, оларга материалдык дөңгөйлүк көргүзүп берип, чус малды өстүрүп, чус мал хуудаш алырын кампаанын организастыг эртирер сорулган.

КОЧЕГАР

САША

Александр Кыдыр-оол-ович Монгуш «Тиледе» совхозтуу хоочун ажылдакчыларының бирээси. Ол тракторист, поварлар, хлеб башкылар, одакчылар, танымалдан чок, кылаан ажылы чок. Кежез ичинде ижез ак, дөңгөлүк, даңган ажылында ак сепкилдинде ажылдаар.

Ажы-толду-даа өндөрүн, өшкү ишти шалга-ла чок апарган. Өскүс артык уругдарын бут кырында тургузу азырап өстүргөн. Бичин кызы бешин Кызылдын уран чүдү школазында. Ам уругдарынын ажы-толду дээш кызымак ажылдап чоруур. Сөөлү чылдарда Кур-Чер ортумак школанын интернадында одакчылар ажылдап турар. Интернатта ажылдап турар ажылдакчылар болгаш ында туртал турар уругдар ону «кочегар Саша акый» динер.

Накан ол ажылдай бергенде чылды, маалым чүдү дээр. Ажы-биле чугааларга, кылып турар ажылы көчүтүп эки билер. Ол оюн-баштап, чугаактар, арым-силег. Ыччангаш ону улуг-биче кижилер хүндүлээр.

— Ам канчаар дээр силер, мында өлүп орап эрлер бар-дыр. Ам каш хонгаш, он айлар. Уруунуң ийнс оодары-дыр ийн. Оларымны дээш кызып-кылайып, азылдап чоруурум ол-дур. Маанакмы-ла берсе, ол-ла-дыр ийн. Амдымында чаш. От-нос болгаш өске-даа хемчеглер херек болу бергенде, школа, райкооп баштаар чериниң даргазы Оюн Кашым-оолуң. Айыш-оолга дуза дилээримге, бо-ла савыш көвөп дузалар-дыр. Аяа чүгле «еттирдин» дээрден өске чүдү дээр — деп, ол чугаалар.

Ол шериг албаны эрттирип өрааш, шериг мезонна ыры элекциян чораан. Чамдыкта ырдай бөөрге, оңу магадар мен. Бича төб өскүс ажы-толду өскүсүрүтпейн азырап өстүргөн ала ындагы болур ужураулаа.

Чоруунар чогузун, калымаар эки чорун. «Кочегар Саша акый».

Эрзин ТЕЖИТ.

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААТКАН

Тываның хоочун чогаалчыларының бирээси Чогаалчы В. Х. Кара-оолунун туруттуңен хуудуңен бээр 80 чыл оюнга тураускааткан кежез-лер Эрзин болгаш Бай-Даг суурларга эркен.

Районнуң Культура ба-жылдыга эркен кежезге чогаалчының уруг-дарымы, «АТ-дын-сай» ыры ансамблиниң өш-өөрү болган чыгыс чер-туртуугары хей чыгалан. Чогаалчының өңүч ээси, Тыва Республиканың культу-раының алдарлыг ажыл-дакчызы Кусея Чаммаина Эрзинна кежезге боду киргип, чыгыт сактышкыларын чугаалаан. «АТ-дын-сай» ыры ансамблиниң болган танды болгунуң, киргичилери, школады-лар чогаалчының сөөгүнө бизең ырларын күөсөдип, тыва таңчыларын ойнап, библиотека ажылдакчылары

солун делегелени организастаан. Эрзинге болгунуң ке-жезлерге тыва чогаалчылар А. Даржай, Ю. Кюнөгөш болгаш өскөлдөр-даа киришкен (Бистяк коор.).

СУУРДА МАГАЗИН

Улуг-Хем районунуң Булуң-Терек суурда эвээш оруулгалыг «Бүдөлөргө, бот иелерге, пенсистерлерге чиник өртөктүг бараннар садары-биле тускай магацинни чоокта чаа ажыткан.

Ындагы магацинни чаа тургузуу адырында Чаа-Хем районунуң күөсөңчи ко-митети, Кызыл-Даг кедез Совети болгаш сууруң бо-

түг эвес чорукту болдурба-ам-биле контрольду тургу-сап. (Бистяк коор.).

БАШКЫЛАР АРАЗЫНГА

Кызыл хоорайның аразында волейболга дооуулан. Башкылар коллективтериниң бирги чер дээш маргылдаа

Аяа тос дугаар школа-ны команданы тилдээ. Оон составыга М. Сыгыр-тай, А. Хертек, В. Мауна-май, А. Шаалы, Н. Кунаа болган. А. Тулун олар ой-наан. Бо школаның херэ-жен башкылары база оңи ойнааш, финалда школа-ни тернаттың болгаш 12-ги школаның талазын ут-кан. Тилекчилерге башкылар-ның профилеңд хооркуму-нун шамалдарын тывыс-кан. Ина КУЗЬМИНА. Маргылдааның судьязы.

РЫНОК НЕГЕЛДЕЗИН ЭЗУГААР

ӨНЧҮ ЭДИЛЭЭР ХАРЫВЫС БАР БЕ?

Оң мезээ адал берген чугаалары мындыг: бир өрөөл квартирада чыгыс кижик чурттан олурар дикши (биске ол ховар таварылга-ла болгай), ол чүгө суг дээш 27 рубль төлээр, бир дөрбөлчүн метр иезге чыгыс дээр 4 рубль 50 көпөк, соок суг болгаш канализация — 5 рубль 51 көп., бок талгазы дээш 2 рубль 73 көп. төлээр.

Бо саннары мадып-мадып келирге, дараазында бисти кайгады бээр саннар (азы акшалдар-дыр ийн) үнүч турар. Улусту доран-на белиңди бербес-биле эвээкканди өгөлөп алынар: 1 өрөөл квартирада демги-ле чыгыс кижикни бир ай-да 198 рубль төлээр апар, 2 өрөөл бажында 3 киши — 382 рубль, 3 өрөөлдө 5 киши 579 рубль төлээр болу-турар. Бо дээрге ортумак чы-гөк-биле алганы ол-дур, а херек кырында хоорайның дикшиң квартираларында оон хей салыг чурттакчы-лар бар болдур ийн. Бир өскө бажы халезинге ай санмында мында ашпа үндү-рер апарамыска, бистин чүгө дүктүг бажымыс арта-ры чылаш чок.

Чурттакчыларын мындыг алымыг чугааламас дээш Кызыл хоорайның эрге-ча-гыралы дотация маан, өрү төйөөл олурарлар. Ая-ша дузалаччымыс амыр-дырап амлажамымыс амыр-дырап. Дотация бээр болза, устуңде төлөвирлер мынчаар намызап иээр: 1 өрөөлдө 1 киши—18 рубль, 2 өрөөлдө 3 киши—44 рубль, 3 өрөөлдө 5 киши 72 рубль бир ай-да төлээр. Акша төлөвир-лери бо хире барыктыг кыл-дыр башкылар дээр болза, бир чылда хоорайга 85 мил-лион дотация херек. Ону кайымы алары? Амды-мында (чугаа февраль 12-де болуп турган) республика-нын-даа, хоорайның-даа бюджетиди тодараттырмаан, билдинмес.

Моон сонгаар бюджетти хевирлештирип мурунда амыкшан бир чылдап эвес, а квартал азы-биле чоруту-лар. Ол дээрге бир квар-талды чурттан эртин алган, дараалыда сай-хөп калдыг болурунун талазы-биле баш

мунгаш олурары-дыр. Амы-дырал турум эвес, бүгү чү-ве шимчеп, өскерилп турар-га, аны-бүрү чаданың удур-тукчуларының шимчепи ө-нериниң салдарыг магад. Кандыг-чү-даа бол, шутту рынокка чурттан, кол-ла чү-ве — ажылдап өөренир апар-дыр бис ийн.

Хооркууском даргазы В. Х. Кара-оол-биле ужура-жы бергенини амыкшап, оон хоорайда хуужудулга кайы хире шимчеп турарын сонургавас аргам чок бол-ган. Баштай-ла чурттаар оран-сава хуужудулганың дугайында. Квартираларын эң баштай хуужудуп алган кижилерин ар-сымын солун-нарга бизең, телевизора-даа көргөскөн. Олардан эң хой — 4 өрөөл квартирада 4 киши 2200 рубль төлөөн, ол хооркууском амжадыкчы-зы И. А. Кузмина болган, а он эвээки — 520 рубль-ди (2 ийни 2 өрөөл кварти-ра дээш) Л. П. Орловская төлөөн. Магалыг аа? Бүдүн квартира өртөө соодукчу азы кроссовкадан чиник болуп турар аан. Ыччангаш ба-жынарын хуужудуп алыр аргалыг кижилер божуулар болза эки хире. Келир чы-лын бо өртөктөр өзе бээрин канчап билер.

Ам дээрзинде хоорсовет-тин хуужудулга комиссия-зында 500 ажыг билдиниши-нин бар. Бо айтырымы дол-гандыр хей халезинки (ажыкташ) чок квартиралы-нын хуу ээлери болукааш, шунту-ла кызылчылар шу-рамык бербөөн. Ажымы-биле чугаалаарга, бо хуужудул-ганы эвээк-биле ашпа-ла-далдып кирип алыр дээр кор-далдып ам сомамы-даа чок калган. Кызыл хооросведи болгаш оң күөсөкү чурт-такчыларга халас бээр шө-дү кудуку хемчээли

18 м²+9 м² деп саналда-даа, Дээди Советтин сөөгү 13-кү сессиясына депутат-тур хой маргыжымын со-ло-ла 20 м²+10 м² деп вари-антымы шилди алганын ном-чучулар билер.

Чурттакчыларга эки чүве кызыл тур бис деп бодал-дыс сессияга ыччаар шит-тирлеп каап, артык чурт-талга шөүл ээлеп олурар балдырыг кижилерге чин-гелдени тургузуп бергенин депутаттар боттары өскер-бей барган. Шынал-даа бол-за, Тываның хей уруг-ла-рымыг байдалында чурттак-чыларың улуг кези кайы-даа вариант-биле бажына-рын халас алып ийише, хей

зинер, столоваллар, ресто-раннар, оон амыдырал хан-дырылга черлери хуужудул-га кирер.

Садыг-магазин, чөмөн-иле черлериң хуу кижилер садип алган, оларын орул-га-ажык үндүрүп алырынмы өске бир чери кылдыр хуужу-дуруп туруп бербес бе? Ыч-чангаш баар болза, чыгыс-даа магазин чок артып болгай. Ону болдурбас дээш бүдү-рүлге хуужудулганың үш хевир-биле чорудар:

1) АУКЦИОН ТАВАРЫШТЫР, 2) КОММЕРЦИЯ КОНКУРЭЗИН ЭЗУГААР, 3) АКЦИЯЛАР ДУЗАВЫС-БИЛЕ.

● ХУУЖУДУЛГА КОМИССИЯЗЫН ТУРГУСКАН

● БУДУРУЛГЕ ХУУЖУДУЛГАЗЫН УШ ХЕВИРГЕ ЧОРУДАР

Кол фондурларының өртөө 1 миллион рубль ажып турар бүдүрүлгени хуужудулганың акциялар таварыштыр чорудар. Ыччангаш бүдү-рүлгени коллективниң ак-цияларың 20 хуузуң халас бээр, 10 хуузуң чингелдеиң болур, артык 70 хуузуң хостуг садар. Бөдүрү-биле чугаалаарга, бүдүрүлге че-ри ук коллективтин өмчүзү болу бээринге чингелдеиң байдалды тургузары-дыр. Кол фондурлары 1 миллион-дан эвээш бүдүрүлгелерин аукцион болгаш коммерция конкурзуң таварыштыр хуужудар. Мажаа база-ла чи-жез, бизеңек магазин өскөр шилдөөн, магазин хөвөөр амыкшан артарымы арталы-бо, Тываның бо, район-намы болган Кызыл хоорай-ның бо дээш тодаргай документ колда кирбээн. А хуужудуп өңчүңүн тодаргай сан-данамы турар болгай. Ыччангаш амдызында бү-дүрүлгелер, организациалар хуужудулганың талазы-биле белекети амдылары чо-рууп турар. Баштай-ла мага-

дур кезек тайыжыр берди. Хуужудулганы «чөгүм-на дөрт хооркууском чорутпайн турар. Ол чүгө эт-хөргөңи өргөлединиң хоорай комите-дин таварыштыр хуужудул-гага кирер бүдүрүлгелерин талазы-биле документилер белекетиң бээр. А өңчүңү са-дып-саарар чер — эт-хөргө-ңиниң республика фондузу ол (ону чоокта чаа сессияга тургускан, даргазы М. А. Дарга болган). Ыччангаш хуужудулганы холга дөрт-түдүр эрге хооркуускомда чок, ындагы болганда «Чер-лик хуужудулга» дугайында наразымыннар даал сет-көң үндөңүн чок чүве-дир.

«Черлик хуужудулганы» албан черлери (ведомств-лар) чорудуп турар дээр болза, дөрт-ла адрезинге келгениңиз ол болур. «Кам-АЗ»-тар болгаш өске-даа ма-шина-техниканы Саия ар-тыкчы азы хуу кижилерге кайы хамаанчк салдыман таварылгада, азы кайы-бир совхоз директору мал-маган-ны чинк өтөк-биле салды-манда, оңу бөүлт-ла «Черлик хуужудулга» деп салып бо-лур. Ындагы таварылгалар Тывага тургусканы чыктып эвес, оңу таптыг контроль-га албас болза, моон сон-гаар канчап болбөг деп муга-лымал кайла? Намчн ая-тырыгыларын бирээси.

Хуужудулга дээрге чыгыс ай, чыгыс чыл иштиң-де кампаеиңиз өзү-биле чо-руттуна бээр белең алып эвес, ол үч үеңин үлө-дө-рө-дир. Мажаа эки кыныт-тыңан, оварымычалыг ба-ажынар херек.

Кызыл хооркуускомунуң даргазы В. Х. Кара-оол-биле чугаавыстың төмүндө бажы-ның хуужудулганың айткырымыс катал эр-кин келген бис. Чүд дээрге бин-ле хуужудулганың та мыйзымыга чүгө. Кызылда 340 сан турар квартиралар бар деп, сан дикчалың. Дар-гадан оңу тодараттымае хор-жок болган. Ол сан арай хөөрттине берген деп мө-но бүүрүткөш, өртөн че-лын ээн турар квартиралар

ны тодаратканының түңи-линде, 187 ээн квартира иле-реттингени В. Х. Кара-оол дыңнатты. Чиник-биле «ээ» болуп турар: чүгө дээрге оларын чартың чамдык улус кара турарында ээлеп алган, а артык квартира-ларда кошкен ө-бүдөлө-риниң аша азы кадайы доку-ментилерин үндүр кантар-пааны илээрэн. Хоойду өзү-гаар оларга дээр эрге чок.

— Бажың-балгат хуужу-дулгамы болуп турда, бо көшкөн кижилер квартира-ларын хуужудуп алган, оон оларын улуг өртөккө салды-саргылашкан, күрүнө өңчү-лүнден бот-хуунун орул-га-ажымын кирип албас деп ма-галдылап кайла?— деп хоор-кууском даргазының со-нуургавас аргам чок болган.

— Ындагы квартираларын хуужудулгага кирбес деп шиттирлээни бис. Боттары-мын турары-биле квартира-лар ээлеп алган кижилерин судка берип каарымыска-даа, ол херектерин суд көрүп четкипейн турар — деп ха-рымы алдым.

Улус эки оран-савага чурттаксаан, маңдыг-даа ма-жаа аргаларын ажылап тур-ар. Турары-биле квартира-лар ээлеп алган кижилерин хей кезин эргиде бажың ээ-леринге өндөр ашпа берге-нин илден, ыччаа-лаа көгүт-чүп-дугурууп алганы-биле ол дугайында чакырып ту-рарлар. Ыччангаш суд шиттир-биле ол квартира-ларын хостулар апааны ма-латчок. Хоойдуң оң халы-ларга бириктир-ла, салдып алган квартиралар-даа, кээл-ге берген акша-даа агар-зе халды берип болур. Тап-тыг шиттирлээр ужурауу-пак мындагы айтырылар бажы-ның амыг. Ыччангаш бажы-ның-балгат хуужудулганың айткырымыңа негед-делиг болгаш чөптүг болуру оон-биле чөргөстөрүп бүгү байдалды холга алган, көр-гөн, билген олурары хоор-куускомунуң амжадыкчыла-рыңдан негеттинип турар.

Надежда ЭРГЕП.

ЧУРУКТА: Тываның автосептелге заводуунуң моторлар септээр цехинин ажылчылары (он таладан) Рома Зининия, Сергей Седенмааны, Донгак Март-оолду заводта мантан турар. Мында септекчилерин азыр акша-шалым эвээш-даа болза, олар хей акша төлөвирлиг черлер дилевейн, ол-да мергескиниң хандык-шылдымы-биле ажылда-вышааннар. Боларын кызымак ажылы план-ныг даалгалар күөсөдир-гине улуг дөгүм болуп келген.

«Шыңга» парлаттынган чагаага хамаарыштыр

БУРУУЛУГ КИЖИ-ЧОЛААЧЫ

«Шың» солунуң уругуңуң улуг сонургал-биле номчуур мен. Ыччаа-даа солунге чагаа бижип чорбаан мен, ам бир-ле дугаар бижип олур мен. Чагаа бижиринче мени дараазында чүдү алба-дапты.

1992 чылдың январь 14-те үңгөн «Шында» «Соснов-ское» дүржүлгө-бүдүрүлге амды-агымында хойкузу С. Апан-оолдун «Чүгле мээң когарамын, шүүдөөңи эвес» деп материалын номчап, малчыны кээргээр, а ужурудуң чок чүве кылып кааш, кыдыг-даа хемчег алыспайн турар кижилерге хордаар-даа, бодум хому-даар-да-дыр мен. Ындагы чүве канчап турар боор! Черле мычаш сөөлү үеде малчыларын катарын чорал мал-маганын машина-биле бастырап чүдүдөр көүдөөң-дир. Кы-чы районда «Х Улуг хураа» совхозтуң мал-чыны Кызыл-оол Саган-оол база хойларын машина ба-жыны каанын дугайында «Шыңга» эрткен чылды бижиди.

Чеже-даа орукка чоран болза, динг-ле малды кы-рыңче канчап хөме халды бээр чүвө? Машинамы док-таалдыман, орук кезин чыткан малды эрттирин болу-ру болгай. Куруениң 60 алыг хөң бастырын калы-дыр. Курунеге улуг когардады чөлдүгүң бурдулук кичи-ни калды-лаа немесче чөптө аша-ла салып болуру бе? Канча-дыр-даа бодалар, билдинип чүве-де-дир. Чолаа-чы бурдулук-тур. Таады районнуң шитип херектер ил-диң, район прокуратуразы ол чолаачыны канчап буруу чок дээр чүвө?

Мен бодум 1989 чылда школань дооскаш, ада-нем та-нында дузалачты каларчылап чор мен. Кыштын соогу-нда, чайын ичинде мал азырап алымы белең бе? Ма-а азырап өстүрери кайы хире берге дээрин билер мен. Ыччангаш хойку С. Апан-оолдун хөң бастырып каан чолаачыга хамаарыштыр чогуур хемчеглерин алыр, «эм бурдулук деп чүвени ылаштын-биле тодардыр боор деп илгеп аргым.

Рада ХЕРТЕК. ССРЭ иңд 60 чылды аттыг совхозтуң амык малчыны.

